

ствяваше. Един жив, драматичен образ, нарисован във всички перипетии на развитието му, без плакатност и еднолинейност. Моето несъгласие с Каролев засяга въпроса за взаимоотношенията на Бойчански с Христан, упрека на Каролев срещу недостатъчно силния антипод на Бойчански. Според мен Ивайло Петров си е дал сметка доколко времето тогава помагаше на героите като Христан да се извят напълно. Той знае, че тяхната позиция по начало беше по-слаба, без особена опора в самата обстановка, когато цялата тежест на култа наклоняваше везните в полза на Бойчански. Не става дума за абсолютизиране на това взаимоотношение, а за един от вариантите му, избран от Ивайло Петров.

Патосът на всички статии в книгата на Каролев е насочен към разширяване изобразителните възможности на съвременната ни литература за сметка на алегорията, символа, условния език; към по-широко схващане на социалистическия реализъм като метод, който дава неограничен простор на творческата индивидуалност, на индивидуалния метод и индивидуалните склонности, който стимулира появата на силни и своеобразни таланти. Каролев отхвърля представата за такъв общ, еднотипен метод, който изключва индивидуалния метод и нивелира своеобразието в литературата. И тук теоретичните положения са богато илюстрирани и потвърдени с анализа на стила на Георги Караславов,

Емилиян Станев, Димитър Талев, Димитър Димов, Гьончо Белев, Людмил Стоянов, Андрей Гуляшки и др. В сполучливите наблюдения и мисли за стила на тези автори — за характера на положителните и отрицателните герои, за националния колорит, ролята на подтекста, дълбочината на художественото мислене и др. бихме желали да видим по-тясна връзка с цялостната творческа личност на художника, с нейните корени и формиране, с нейната атмосфера и предпочитания.

„Въпроси на художественото майсторство“ е зряло произведение на критика, свидетелство за решителната му еволюция към пълноценна и пълноправна в художествено отношение критика. Тя е пример на теоретическа критика, на сплав от теоретическо и критическо мислене, които вървят ръка за ръка и вършат общо дело, разчитват остарелите представи, откриват нови художествени ценности, разширяват естетическия кръгозор. Между критика и теоретика няма раздвоение, макар и не навсякъде да има пълно сливане. Те са обзети от една и съща идея, от един и същ патос — да разкриват художественото богатство на голямото изкуство на социалистическия реализъм, да ратуват за неговия разцвет и многообразие. Тъкмо това е определило и успеха на книгата.

Иван Цзгзков

КНИГА ЗА ГЕРОИЗМА В ЖИВОТА И В ЛИТЕРАТУРАТА

Ефрем Каранфилов е от ония автори, за които писането не е случайно занимание. Той обикновено не се задоволява с банално, безлично разглеждане на произведения и проблеми, защото написването на една статия за него е начин да изяви себе си, да изкаже своето отношение към нещата да съобщи своите открития за хората и литературата. Той чувствава в себе си писателско призвание, владее го амбицията да приобщи читателите към своите мисли, да им внуши убежденията си. Естествено и литературните творби, за които пише, не са му безразлични, отношението му към тях е много активно. Със своите образи и идеи те отрищват потока на неговите собствени мисли и настроения и винаги извикват определени емоционални реакции. Тези особености важат изобщо за творчеството на Е. Каранфилов, но в най-висша степен те се проявяват в неговите есета. Защото наистина това е много подходящ жанр за автор с неговите склонности и темперамент. Есето му дава имен-

но тази пълна свобода, която му е необходима — да следи мислите си, необвързан от предварителни условия.

Книгата „Раждане на подвига“ е втора част на „Герои и характери“, която излезе преди две години. И тя е посветена на любими литературни герои, „носителите на благородни качества, които са олицетворение на най-хубавото, възвишеното и борческото у съвременниците си“. Самият критерий при подбора на обектите, върху които Е. Каранфилов трябва да спре вниманието си — любими литературни герои — вече съдържа предпоставките за проява на дълбоко лично отношение. Неизбежно авторът ще трябва да се докосне до най-интимните и важни страни на своя мироглед, на личността си. Такъв облик на есетата е съзнателно желан и търсен от него. Още в предговора на първата книга той пише, че ще разглежда героите „с оглед проблемите и интересите на нашето съвремие“. И пак там начерта-

ва плана, по който ще групира и разглежда своите герои. За изходна точка той взема отношението между героя с неговите благородни стремежи и действителността, между мечтата и средствата и възможностите за нейното осъществяване. На това основание разделя героите на три групи — мечтатели, революционери и строители, които възнамерява да разгледа в три последователни книги. Но след първата книга за мечтателите, плановите на автора са претърпели никакви промени. В „Раждаме на подвига“ се разглежда не точно характерът на революционера, а една, свързана найстина с него, по-обща особеност на човешката личност — способността за героизъм и героични постъпки, различните прояви на героичното и неговите особености. А стане ли дума за героизъм, разбира се, ще трябва да се говори и за война и военни. Е. Каранфилов особено се интересува от военната психика и бит. „В армията — пише той по повод военната служба на Л. Н. Толстой — човек се научава да наблюдава и мисли, да разбира човешките характери, принудени да разкриват своята същност, когато са притиснати от тежките обстоятелства“. Офицерското и войнишко звание вдъхва на Е. Каранфилов уважение. Когато иска да изрази възхищението си от достойнствата на Малкия принц, той казва, че това дете е „градинар и войник“. Образи на военни се анализират в повечето есета, особено в първата част на книгата. Това очевидно е една от задачите на автора.

Частичната промяна в замисъла на втората книга от „Герои и характери“ не накърнява единството, което съществува между нея и първата книга. Идеите в двете се развиват в явна последователност, произтичат една от друга. Между отделните есета не само съществува връзка, но тя се подчертава навсякъде, авторът винаги има грижа чрез някоя аналогия или просто повторение да ни напомни това, което е казал преди. Такова добре обмислено и осъществено единство в мислите още веднъж подчертава, че отделните произведения не са случайно събрани на едно място. Но то, от друга страна, не скъшава автора, не му пречи да изкаже всичко, което му идва на ум по даден повод.

Още в първото есе — „Подковник Шабар или агонията на героизма“, Е. Каранфилов се връща към своя любим герой Жулиен Сорел, който е в центъра на първата книга. Името на Жулиен Сорел ще срещнем неведнъж и на други места, но със сравнението между него и полковник Шабар трябва да се осъществи преходът между двете книги. В есето за Жулиен Сорел се разглеждаше главно отношението между героя и враждебната,

пошла среда, в която той съществува и която трябва да го убие. Това отношение изобщо най-много занимаваше Е. Каранфилов в първата книга. До него водеха в крайна сметка повечето други проблеми, които Каранфилов си поставяше. Във втората книга много добре личи, че конфликтът между надарената с възвишени качества личност и тъпата, враждебна маса не е престанал да възбужда сериозно автора. Това се долавя и в „Страхливецът шабскапитан Михайлов“, и в „Анатема“ или раждане на подвига“, и в „Летецът, поетът и пустинята“. . . Но сега този конфликт е отстъпил малко на заден план, добил е по-друга окраска. Само есето за полковник Шабар би могло според разглеждането на този проблем да бъде присъединено и към първата книга, но и тук се явяват нови, по-различни моменти. Докато „мечтателите“ се отделяха от своята враждебна среда с това, че бяха хора на бъдещето, полковник Шабар принадлежи на миналото — едно героично минало, изцяло прогонено от новата пошла действителност, настъпила след победата на буржоазната революция. И тук съществуват йезуитите, но „догматичната страст към писаното църковно правило, която убива живата мисъл, за да я замени с тълкувателството, сега вече не е достатъчна — новите норми изискват не толкова вяръност, колкото гъвкавост“. Тъкмо от това качество е напълно лишен полковник Шабар. Неговият героизъм е станал излишен. Той не умеє да превърне подвизите си в „някакви заслуги, които да изискват неизчерпаема рента“ и загива, изхвърлен от обществото. Тъй вижда Е. Каранфилов агонията на една епоха, в която героичните дела са притежавали голям размах.

Героизмът от този тип обаче не интересува толкова много Е. Каранфилов в новата му книга. Сега вече той говори за героизма като проява на човека от масите (Андрей Соколов от „Съдбата на човека“, Златан от повестта на П. Вежинов); възбужда го способността за подвиг, която се крие зад скромна, лишена от очарование външност. Програмен характер в това отношение има есето „Страхливецът шабскапитан Михайлов (за отношението между суетата и храбростта)“. Дълбока симпатия, която стига до пристрастие, изпитва Е. Каранфилов към скромния герой от разказа „Севастопол през май“. Той става негов защитник, намира, че изключителната му скромност се простира дотам, че дори критиката незаслужено го пренебрегва, увлечена от по-ефектни герои на Толстой. Е. Каранфилов разглежда чертите, с които шабскапитан Михайлов се противопоставя на самоуверените и блестящи офицери: той е грозен, липсва

му дързост в отношенията с жените, във всяка среда се чувствава неловко, нерешителен е, колеблив, липсва му самочувствие. Всички тези черти се превръщат в качества, защото показват според Каранфилов отсъствието на егоизъм и себелюбивост. Дори умствената ограниченост придобива положителна окраска, тъй като води до скромност. Дори суетата в съчетание с всички тези качества не е отблъскваща, защото „в нея се крие нещо страдалческо“. Е. Каранфилов е уверен, че и Толстой изпитва подобно съчувствие към своя герой, долавя го в подтекста. Може да се спори с това твърдение на критика, може сериозно да му се възрази, че е изместил центъра на разказа около фигурата на шабаскапитан Михайлов в противоречие с твърдението на самия Толстой, че Михайлов както и всички други лица не е герой на разказа му (дори композицията на разказа е представена в есето променена — пренебрегната е изцяло последната, най-важна сцена). Но в края на краищата жанрът, избран от Е. Каранфилов, може да му позволи и тази свобода. Нали това са есета за любими литературни герои! Авторът още в първата си книга е съобщил, че търси „щастливата комбинация между характерологичните и чисто литературните задачи“. Той говори за онова, което намира за важно. Разсъжденията му върху литературата преминават към житейските проблеми, за да сподели философията си за живота. Склонността към обобщения е много силна у него и той обича да формулира изводите си в сентенци: „Героичните и романтични натури най-трудно понасят присмехите. От нищо не се боят те повече, отколкото от присмеха“. „Самолюбивите, амбициозни и красиви хора не са склонни към саможертва и следователно към героизъм“. „Всеки стремеж да се покажеш не такъв, какъвто си, ражда поза“ и т. н.

Когато човек обича да обобщава, за него съществува винаги заплахата да започне безплодно да философствува, от всяка дреболия да прави големи изводи и по този начин да стане еднообразен. Обобщенията на Е. Каранфилов по начало са интересни, но ако все пак той изпада понякога в еднообразие, то е в случаите, когато разобличава. Защото подходът му към героите и явленията, които обича и които мрази, е твърде различен. Когато говори за любимите си герои, той направо показва дарба да се вживява, прониква в най-големите тънкости на тяхната психика. Те го увличат и вълнуват. Но героите, които не обича — самовлюбените, амбициозните, самоуверените — той разглежда само отвън, разобличава ги, без да търси вътрешните си оправдания, не желае да се вживява, не желае да има ни-

що общо с тях. Той не се уморява да им дава отрицателни характеристики, които в основата си се повтарят. . .

Психологическите изследвания са стихията на Е. Каранфилов. Той обича да разкрива съдържанието на психологическите категории, да уточнява, да сравнява понятията. В проявите на храброст, хладнокръвие, героизъм, страх той открива безкрайно много нюанси. И най-мили са му не лишените от въображение храбреци, които изобщо не знаят какво е страх, а героите, които, за да извършат своя подвиг, трябва да преодоляват голямо вътрешно съпротивление. „За нравствеността и литературата винаги е важно вътрешното съпротивление, което се преодолява“ — пише той и затова избира за свои любими скромните и незначителни на пръв поглед герои. Това ни припомня, че сред творбите, които Е. Каранфилов разглежда в първата книга от „Герои и характери“, беше приказката за грозното пате. Той не се е отказал да мисли и по нейните проблеми, както изобщо трудно се отказва от който и да е проблем, който веднъж го е развълнувал.

В тясна връзка с разсъжденията за празната суетност и скромната външност се оформят и мислите му по другия психологически и морален проблем, който твърде много го занимава в тази книга — модерният човек и неговата чувствителност. По принцип в хората, които претендират да бъдат модерни, той вижда едно ново превъплъщение на суетата и си поставя задачата да ги бие, така да се каже, на тяхна територия, като им покаже, че много добре познава книгите и явленията, които те взимат за образец, но наред с това си е запазил възможността самостоятелно да преценява нещата, да се вглежда в тяхната същност, без да се поддава на моди и на увлечения. Тези задачи възникват пред него, когато решава да се занимае с героизма на съвременния човек. Тогава той вижда и необходимостта да спори с ония, които смятат, че героизмът в наши дни е изживяно понятие, че в съвременния живот липсват условия за неговата проява. А успоредно с това се появява и въпросът има ли право съвременният човек да бъде чувствителен, да притежава нежна и поетична душа. Отговорът на Е. Каранфилов е, разбира се, положителен. Той влага много страст в борбата против всички, които се решават да посегнат на тази чувствителност. Омразен му е безчувственият, железен положителен герой от времето на култа, но още повече го възмущава опитът на някои модернисти да приравнят душевността на новия човек с новата техника. На тях той противопоставя Антоан дьо Сент Екзюпери, който е летец, човек, свързан с модерната техника, но заедно с

това и поет, създаде очарователния образ на Малкия принц. Е. Каранфилов възкликна: „Колко хубаво би било планетите да бъдат населени с такива деца, а не с войнствени марсианци или пък с роботи, изплетени от жици и числа“. Този почти суеверен ужас от роботите, от числата, от сметачните машини, който се проявява и на други места, никак не е в духа на любимия писател и герой на Е. Каранфилов, който така органично се слива със самолета си. Нали и математиката, и роботите са постижения на човешкия дух? Увлечението по модерната техника за Е. Каранфилов е висша проява на еснафщината и това е вярно, когато в техниката се вижда само комфорт. Но тя е и проява на творческите сили на хората. Еснафски е само стремещт към неподвижност, желанието да не се нарушава установеното положение, да почиваш край познати и успокояващи неща.

Всички най-важни, ръководни мисли на Е. Каранфилов са развити главно в първата част на книгата, където са поместени есетата за чуждите литератури. Във втората част, посветена на български произведения, се допълват и доразвиват подхванатите вече идеи. Това е обяснимо. Когато борави със световната литература, Е. Каранфилов има широка възможност да избира точно това, което най-много му допада, най-пълно отговаря на неговите мисли. Когато се обръща към българската литература, той взема всичко, което отговаря на темата, за да проследи как е развита тя. Затова есетата от първата част са написани главно в етично-философски и психологичен аспект, докато в тези от втората част Е. Каранфилов отделя много повече внимание за чисто литературната страна на творбите, които разглежда. Разбира се, и в есетата за чуждите автори той не пренебрегва напълно литературния разбор, но за произведението от световен мащаб е много по-трудно да се каже нещо ново. Е. Каранфилов сполучливо е избрал единствения начин да се развият

изцяло оригинални мисли около тях — като се пречупи всичко през личността на критика и възлениения на неговото време. Българските творби обаче все още не са такъв изследван терен. За автор като Ефрем Каранфилов, който обича да се задълбочава, да се вглежда внимателно в нещата, не е трудно да открие неочаквани неща в литературните творби, моменти, отминавани от другите критики. За всеки писател той намира особена позиция, от която го разглежда, за да го покаже в нова светлина. Склонността към психологическо задълбочаване му помага да разкрие по-точно, извън шаблона личността на писател като Йовков например. Интересни хрумвания можем да срещнем у него неведнъж. Едно от тях е идеята да се разгледат образите на войниците, офицерите и подофицерите от военните разкази на Йовков, като се разкрият особени черти на всяка една от тези категории. Оригинален, разкриващ много възможности за изява е замисълът на есето за солунските атентатори и романа „Роби“ на А. Страшимиров. С голям интерес се следи тънкия анализ, който се прави на П. Вежиновата повест „Златан“ — анализ, в който вярното разбиране за тъканта на творбата се съчетава с дълбоко проникване в характера на автора.

Всички есета в книгата естествено не могат да бъдат на едно равнище. Има и такива, които са сложени сякаш за пълнота. Връзката им с цялата книга се крепи само на едно бледо преповтаряне на мислите, развити вече другаде, но такива есета са малко — не повече от две-три. Те в никакъв случай не дават облик на книгата. „Герои и характери“ е една интересна книга както с постиженията в литературните си анализи, тъй и със своето единство, с това, че разкрива една цялостна система от мисли и възгледи, а това винаги може да увлече читателя.

Лидия Велева

С ЛИТЕРАТУРНА ВЕЩИНА И . . . ОБСТОЯТЕЛСТВЕНОСТ

Новата книга на Борис Делчев е посветена изцяло на творчеството на поколението поети, родени между две войни, повечето от тях разгърнали се творчески след Девети септември. Сам по себе си този факт говори, че тя има пряко отношение към жизнените въпроси на съвременната ни литература. Написана с вещина и

аргументация, с интелектуален нерв, книгата чертае творческите физиономии на Веселин Ханчев, Божидар Божилов, Александър Геров, Иван Радоев, Александър Вутимски, Цветан Спасов. Делчев хвърля обилна светлина върху сложната проблематика и противоречивост на тяхната поезия, върху криволичещия творчески и граждански път на главните поети от поколението.

* Борис Делчев. Родени между две войни, Български писател, София, 1963.